

**БАГАТОРАНГОВІСТЬ ЕПІФАЦІЙ ТА ДИНАМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ
ДЕЯКИХ ГЕОСИСТЕМ
НА ПРИКЛАДІ ЗАХІДНОГО КРИМСЬКОГО ПЕРЕДГІР'Я**

Ключові слова: геосистема, динаміка, епіфація, факторально-динамічний ряд, Західне Кримське Передгір'я

Передгір'я, як перехідні території між рівнинами і горами і складні екотони, являють собою особливий варіант частин географічної оболонки [4]. Західне Кримське Передгір'я - від мису Херсонес до річки Зуя - об'єкт ландшафтно-геосистемних досліджень автора [5; 6] - одна з найбільш контрастних частин півострова. Регіон характеризується складною екотонністю, великим біологічним і ландшафтним різноманіттям, давнім і щільним нині заселенням, багатоплановим сучасним і багат шарово-історичним господарським освоєнням, високою динамічністю геосистем. Вивчення динаміки його геосистем актуально і необхідно і для обґрунтування охорони природи, і для екологізації природокористування [5, 6]. Автор стоїть на позиціях суміщення на прикладі Західного Кримського Передгір'я класичної морфології ландшафту [9] з теорією геосистем і її термінологією, насамперед з епігеосистемами, факторально-динамічними рядами (ФДР), геомерами і геохорами [3; 8; 10], а також з антропогенними трансформаційно-відновлювальними рядами (АТВР), рядами дигресії і ренатуралізації ландшафтів [1, 5, 6]. Виходячи з вище викладеного, автор бачить мету роботи у показі та обґрунтуванні деяких геосистемно-динамічних особливостей досліджуваної території. **Завданнями** ж є: показ значно більшого, ніж у Сибіру, різноманітності ФДР, різноманітності АТВР і їх складної взаємодії з ФДР; підхід до виявлення багаторанговості і складної супідрядності епіфацій території. Крім досліджень вчених Інституту Географії Сибіру і Далекого Сходу (ІГСіДС) РАН проблемі динаміки геосистем в тій чи іншій мірі присвячені роботи ряду українських, в тому числі і кримських географів [1, 2, 5–7]. Все це послужило базою для подальших досліджень автора [5; 6].

На думку автора в досліджуваному районі присутня велика кількість ФДР - плакорних, літоморфних, галоморфних, псамморфних, експозиційних і перехідно-комбінованих. АТВР також численні: пов'язані з сільським та лісовим господарством, видобутком корисних копалин, будівництвом, промисловістю і з відновленням після зняття, ослаблення або зміни антропогенних впливів. Автор вважає, що багаторанговість епіфацій, принаймні на досліджуваній території, носить двоїстий характер. По-перше, епіфації, характерні для стрій або літологічно однорідних місцевостей,

поділяються, щонайменше, на 4 супідрядних порядки. Дані уявлення відображені на малюнках 1-4 з показом лише деяких рядів. Автор припускає природну або незначно порушену людиною, найбільш велику за площею та змістом моноцентричну структуру всередині стрії або літологічно однорідної місцевості з ядром у вигляді корінної, мнімокоренної, умовнокоренної чи іншої фації називати епіфаціями першого порядку (рис. 1). Угрупування природних фацій навколо природної ж, але не корінної (не мнімокоренної, не умовнокорінної), фації в одному з ФДР - літоморфному, гідроморфному та ін. - епіфації першого порядку пропонується іменувати епіфацією другого порядку (рис. 2). Угрупування станів фацій, викликаних певним антропогенним впливом і утворюючих певний АТВР - пасовищний, лісорубний та ін. - на базі ядра в тому чи іншому ФДР і всередині епіфації другого порядку автор пропонує іменувати епіфацією третього порядку (рис. 3). Той чи інший стійкий похідний стан фації, наприклад, сільськогосподарський, у разі закидання або зниження інтенсивності використання угідь, у свою чергу, може стати центром нової моноцентричної динамічної структури - епіфації четвертого порядку (рис. 4). Тут показана найбільш загальна каскадна схема. У дійсності ж епіфаціальні, факторально-динамічні і трансформаційно-відновлювальні закономірності і взаємодії можуть бути значно складніше.

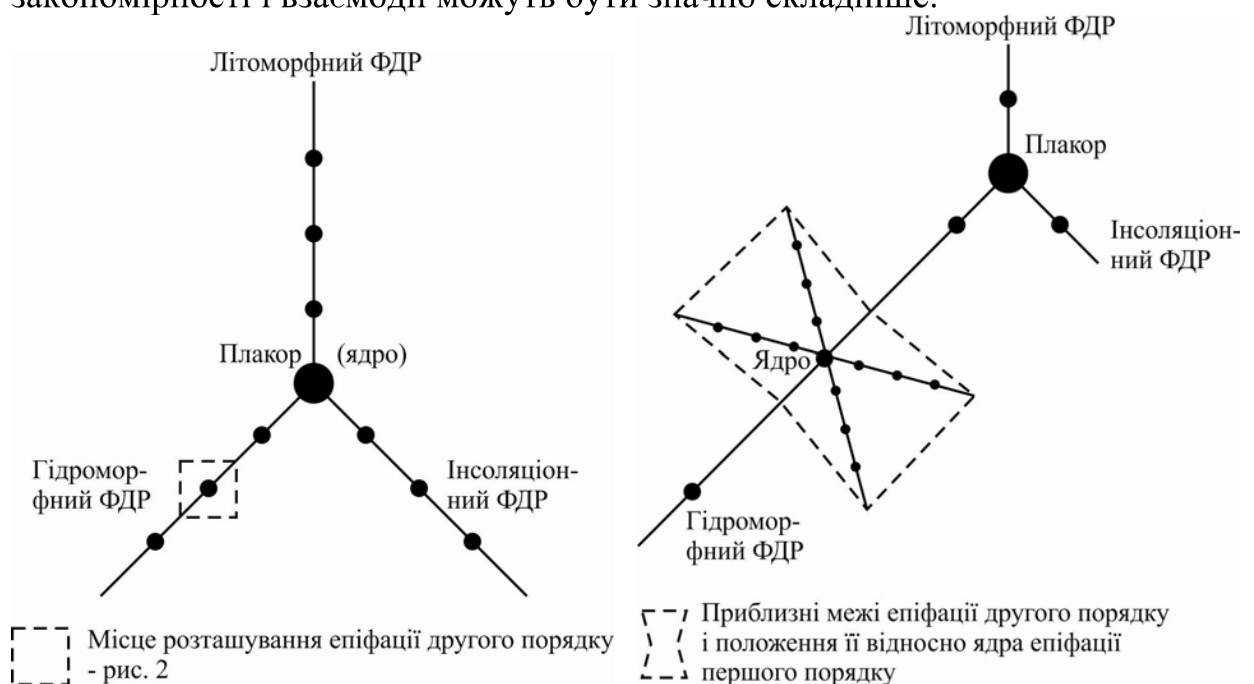
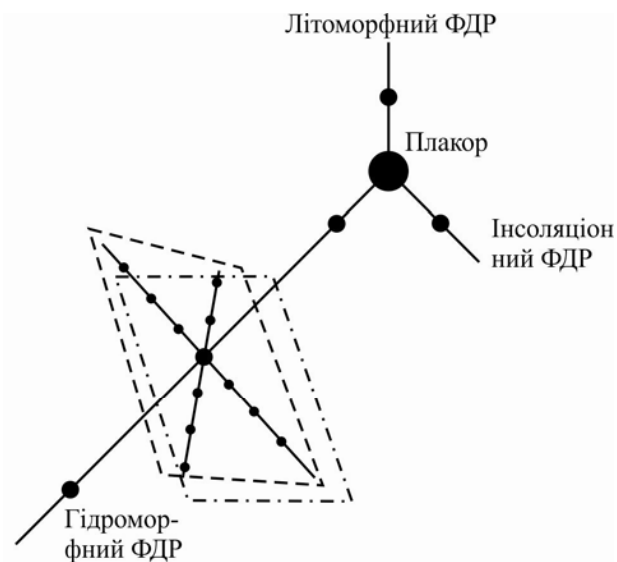

Рис. 1 – Епіфація першого порядку – природна структура з корінним плакорним ядром і факторально-динамічними рядами.

Рис. 2 – Епіфація другого порядку з ядром у вигляді однієї з природних фацій гідроморфного ФДР та підлеглими йому природними змінними станами.

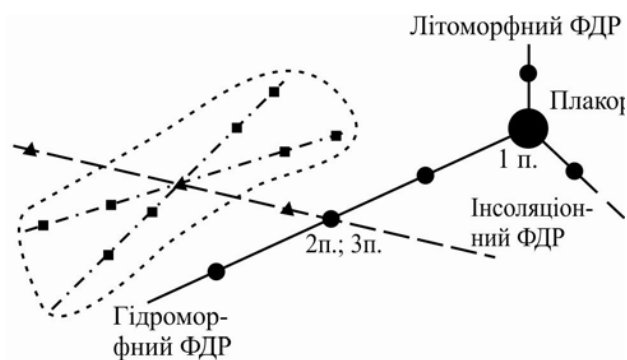

Положення відносно ядра епіфації першого порядку (плакара) і приблизні межі епіфацій:

--- третью порядку;

--- другого порядку (природного фонду для епіфацій третього порядку);

Рис. 3 – Епіфація третього порядку з ядром у вигляді однієї з природних фацій гідроморфного ряду і підлеглими йому антропогенно-похідними станами.

1 п. } Ядра епіфацій, відповідно, першого, другого, третього порядків

--- Приблизні межі і положення епіфації четвертого порядку щодо ядер епіфацій вищих порядків

Рис. 4 – Епіфація четвертого порядку з ядром у вигляді одного зі стійких похідно-антропогенних станів фації гідроморфного ряду і підлеглими йому нестійкими похідно-антропогенними станами.

По-друге, на думку автора, для ландшафтно-морфологічних одиниць або топогеосистем різних рангів характерні свої епіфації, а, можливо, і епігеосистеми інших рангів. При цьому епіфації менших ландшафтно-морфологічних одиниць підпорядковуються епіфаціям більших одиниць і входять один в одне за принципом матрьошки: епіфація ландшафту включає епіфацію місцевостей, ті - епіфації стрій і т.д. (рис. 5).

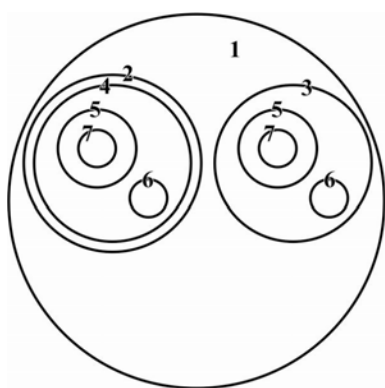

Рис. 5 – Супідрядність і взаєморозташування епіфацій ландшафтно-морфологічних одиниць (топогеосистем) різних рангів у ландшафтах (фізико-географічних районах Західного Кримського Передгір'я) [Склав А.Г. Панін, 2013]

Епіфації:

- 1-ландшафту (фізико-географічного району);
- 2-літологічно різномірної місцевості;
- 3-літологічно однорідної місцевості;
- 4-стрії; 5-складного урочища;
- 6-простого урочища; 7-підурочища

Епіфації взагалі і епіфації ландшафтів особливо включають велику кількість ФДР, що і показано для обґрунтованого автором раніше [11] Чорноріченського ландшафту (рис. 6).

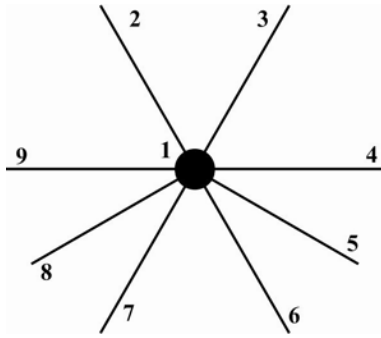

Рис. 6 – Деякі факторально-динамічні ряди (ФДР) геосистем Чорноріченського ландшафту [11] (фізико-географічного району) [Склад А.Г. Панін, 2013].

- 1-плакор;
- 2-затінено-літоморфний ФДР;
- 3-інсоляційно-літоморфний ФДР;
- 4-проточно-гідроморфний ФДР;
- 5-субстагнозно-гідроморфний ФДР;
- 6-суходольно-галоморфний ФДР;
- 7-волно-прибійно-галоморфний ФДР;
- 8-псамморфний ФДР;
- 9-інверсійно-фріоморфний ФДР

Крім монофакторних ФДР для досліджуваної території характерна велика різноманітність поліфакторних ФДР. У тому ж Чорноріченському ландшафті фактор, наприклад, літоморфності може поєднуватися з одним або декількома іншими факторами. Для спрощення на схемі показані двохфакторні ФДР, а за підставу класифікації прийнята літоморфність (рис. 7). Вона може розвиватися як на пологих моноклінальних структурних поверхнях, так і на крутих і обривистих аструктурних схилах і при цьому може поєднуватися з гідроморфністю за наявності оголень скельних корінних порід у руслі річки, з галоморфністю при оголенні солевміщуючих скельних порід, з різною експозиційністю, навіть з плакорністю при відслоненнях скельних порід на пологому сплющеному вододілі і т.д. Схема ФДР в епіфації може бути більш складною (рис. 7), ніж класичний куб у А.А. Краукліса [12].

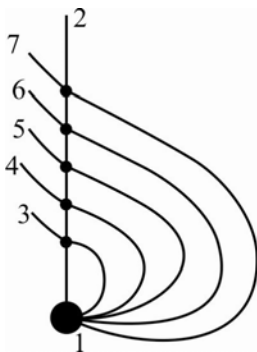

Рис. 7 – Формування деяких комбінованих факторально-динамічних рядів (ФДР) геосистем на основі затінено-літоморфного ФДР в Чорноріченському ландшафті [11] (фізико-географічному районі) Західного Кримського Передгір'я [Склад А.Г. Панін, 2013]

- 1-плакор; 2-затінено-літоморфний ФДР;
- 3-гідроморфно-затінено-літоморфний ФДР;
- 4-суходольно-галоморфно-затінено-літоморфний ФДР;
- 5-волно-прибійно-затінено-літоморфний ФДР;
- 6-псамморфно-затінено-літоморфний ФДР;
- 7-інверсійно-фріоморфно-затінено-літоморфний ФДР

Висновки. Отже, Західне Кримське Передгір'я є складним екотоном, відрізняється великим ландшафтним розмаїттям, давнім і різноманітним освоєнням, високою і складною природно-антропогенною динамічністю геосистем, численністю, багаторанговістю і різноманітністю епіфацій, ФДР і АТВР. Дані особливості необхідно враховувати і в охороні природи [13], і в природокористуванні [14]. Проблема потребує подальшого дослідження.

Список літератури

1. Гришанков Г.Е. О несводимости рядов дигрессии и ренатурализации ландшафтов Крыма / Гришанков Г. Е., Позаченюк Е. А. // Краеведческие исследования антропогенных ландшафтов. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1983. – С. 32-39.
2. Гродзинський М.Д. Основи ландшафтної екології / М. Д. Гродзинський. – К. : Либідь,

1993. – 224 с. **3.** Крауклис А. А. Проблемы экспериментального ландшафтоведения/ А. А. Крауклис. – Новосибирск : Наука, СО, 1979. – 232 с. **4.** Максютов Ф. А. Барьерные ландшафты СССР/ Ф. А. Максютов. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1981. – 140 с. **5.** Панин А.Г. Изучение динамики геосистем и его роль в обосновании природоохранной сети Крымского Предгорья / А. Г. Панин // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. – 2004. – Т. 17 (56), №1. Спец. выпуск, посв. 140-летию со дня рождения В. И. Вернадского. – С. 278-283. **6.** Панин А. Г. Взаимодействие природных компонентов и его роль в формировании ландшафтов на примере Западного Крымского Предгорья/ А. Г. Панин // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. – 2012. – Т. 25 (64), №2. География. – С. 81-91. **7.** Петлін В. М. Закономірності організації ландшафтних фацій/ В. М.Петлін. – Одеса : Маяк, 1998. – 240 с. **8.** Рюмин В. В. Динамика и эволюция южносибирских геосистем / В. В. Рюмин. – Новосибирск : Наука, СО, 1988. – 136 с. **9.** Солнцев Н. А. Учение о ландшафте. Избранные труды/ Н. А. Солнцев – М. : Изд-во МГУ, 2001. – 384 с. **10.** Сочава В. Б. Введение в учение о геосистемах / В. Б. Сочава. – Новосибирск : Наука, СО, 1978. – 320 с. **11.** Панин А. Г. Обоснование ландшафтного районирования Западного Крымского Предгорья / А. Г. Панин // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. – 2008. – Т. 21(60), №3. География. – С. 248-255. **12.** Крауклис А. А. Факторально-динамические ряды таежных геосистем и принципы их построения / А. А. Крауклис // Докл. Ин-та географии Сибири и Дальнего Востока. – 1969. – Вып. 22. – С. 15-25. **13.** Перспективы создания Единой природоохранной сети Крыма / Пред. ред. колл. В. А. Боков. – Симферополь : Крымучпедгиз, 2002. – 192 с. **14.** Экология Крыма. Справочное пособие / Под ред. Н.В. Багрова, В.А. Бокова. – Симферополь : Крымучпедгиз, 2003. – 360 с.

Панин А.Г. Багаторанговість епіфацій та динамічні тенденції деяких геосистем на прикладі Західного Кримського Передгір'я.

Розглянуті деякі епіфації, факторально-динамічні та антропогенні трансформаційно-відновлювальні ряди геосистем у зв'язку з морфологічною структурою ландшафту на прикладі Західного Кримського Передгір'я.

Ключові слова: геосистема, динаміка, епіфація, факторально-динамічний ряд, Західне Кримське Передгір'я.

Panin A.G. Multiranks of epifations and dynamic tendencies of some geosystems on the example of the Western Crimean Foothills.

Some epifation, faktor-dynamic and anthropogenous transformation and recovery rows of geosystems are considered.in connection with morphological structure of a landscape on the example of the Western Crimean Foothills

Keywords: geosystem, dynamics, epifation, faktor-dynamic row, Western Crimean Foothills.

Панин А.Г. Многогранговость эпифаций и динамические тенденции некоторых геосистем на примере Западного Крымского Предгорья.

Рассмотрены некоторые эпифации, факторально-динамические и антропогенные трансформационно-восстановительные ряды геосистем в связи с морфологической структурой ландшафта на примере Западного Крымского Предгорья.

Ключевые слова: геосистема, динамика, эпифация, факторально-динамический ряд, Западное Крымское Предгорье.

Надійшла до редколегії 27.06.2013